

THEOLOGIA BIBLICA

Erős Joó Béla*

Papfalva

A Jn 8,1–11

eredeti mondanivalójának nyomában.

Ne ítéljetek látszat szerint, hanem hozzatok igazságos ítéletet.

(Jn 7,24)

I. A probléma

Egy-egy bibliai történetet számos alkalommal elolvassunk, magyarázatokat és prédikációkat hallgatunk róla. Már-már az a benyomásunk támad, ami gyakran el is hangzik a szószékről: „mindnyájan jól ismerjük ezt a történetet...” Vajon tényleg *jól* ismerjük? Bizonyára ismerjük sok bibliai történet olyan-amilyen interpretációját, olvasatát, az viszont nem mindig azonos az eredeti történettel. Sokszor kritika nélkül veszünk át hagyományokat, értelmezési módokat, és lassan azokat tekintjük szentírásnak. Nekünk azonban minden tanítást az ige mérlegére kell tennünk, hogy eljussunk *mindnyájan a hitnek és az Isten Fia megismerésének egységére, a felnőttkorra, a Krisztus teljességét elérő nagykorúságra, hogy többé ne legyünk kiskorúak, akik mindenféle tanítás szelében ide-oda hányódnak és sodródnak az emberek csalásától, tévútra csábító ravaszságától; hanem az igazsághoz ragaszkodva növekedjünk fel szeretetben mindenestől öbozszá, aki a fej, a Krisztus.* (Ef 4,13–15) Ezért ma is fontos elmélyedni a Bibliában mind magáncéllal, saját lelki gyarapodásunkért, mind tudományos, közösségi céllal is. Az Ige élő és ható, mégis sokszor évszázadok – sokszor halott – hagyományainak pora rakódott rá. Isten Lelke azonban ma is le tudja fújni a port, hogy a holt betűk számunkra is megelevenedjenek, és hogy mi magunk is megelevenedjünk.

Jézus kérdése ma ránk is érvényes: *Hogyan olvasod?* (Lk 10,26) Kívánom mindannyiunknak, hogy Isten Lelkét segítségül hívva ne másokéval, hanem a saját szemünkkel olvassuk, saját fülünkkel hallgassuk Isten igéjét.

A. Elöljáróban

A bibliai szövegek megértésében döntő az „akkor és ott” helyzetének megértése a sok évtizeddel vagy évszázaddal későbbi értelmezés(ek)től függetlenül. A kérdés nem csupán az, hogy emberi hagyományok hogyan viszik tovább

* Erős Joó Béla (Nagyvárad, 1977) református lelkipásztor. Teológiai tanulmányait a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben végezte. Segédlelkészi szolgálat után (Margitta 2002–2003), Vedresábrány (2003–2005), Poklostelek (2005–2011) gyülekezeteinek volt lelkipásztora, 2011-től pedig Papfalván szolgál.

vagy félre a történet értelmét, hanem az, hogy Isten mit üzen az ő igéje által. *Ha Jézus szavait akkor és ott ugyanúgy értették volna, mint ma, akkor a farizeusok és írástudók reakciói egészen mások lettek volna, mivel Jézus eltért volna a közös alaptól: a mózesi törvényektől.* A Jn 8,1–11 általánosan elfogadott magyarázata látható módon utólagos értelmezés, és hiányzik belőle az „akkor és ott” helyzetének megértése. Megértés nélkül értelmezni azonban kétes értékű vállalkozás.¹ Sajnos ilyen megkérdőjelezhető alkalmazások születtek mind a Jézus-képünket illetően, mind az etikánkban.

Az „akkor és ott” helyzetének helyes megértése és értelmezése meg kellene jelenjen ez igeszakasz magyarázatában és az igehirdetésekből, s nem utolsósorban a gondolkodásunkban és gyakorlatunkban. Az általam ismert magyarázatok, prédikációk és Jézus szavainak gyakorlatilag fonák módon történő idézése – „Hja, kérem, mindenki bűnös!” – ergo, senki sem kérhető számon, és nem ítéltető el semmiért; hovatovább éppen azt tekintjük ámulónak – őt pedig el is ítéljük! –, aki szóvá teszi a bűnt. Ezek mind olyan hiányosságok, amelyek pótlásával adósok maradtunk mindezülig.

János evangélista előszeretettel használ kettős vagy többszörös értelmű szavakat. Perikópánkban két ilyennel is találkozunk, amelyek döntően befolyásolhatják a szöveg értelmét. Eddig ezt az igerészt és azon belül e két kritikus szót: καταλαμβάνω és ἀναμάρτητος egyféleképpen fordítottuk és értelmeztük, ezért egy összetett, sokrétű, több síkon mozgó történetet próbáltunk meg egysíkúan értelmezni. Ezeket a rejtett dimenziókat fel lehet és fel kell tárni azáltal, hogy a többértelmű vagy több mindenre utaló szavak üzenetét megfejtjük, és komolyan vesszük.

B. Konkrétan

1. *Vadonatúj kijelentés?*

Jézus szavait sokan úgy értelmezik, mintha valami *vadonatúj kijelentést* mondott volna, és semmi összefüggés nem lenne az általa elmondottak és az Ószövetség között.² Ez vaskos tévedés! Jézus gyakran idézte az akkor ismeretes

¹ E bibliai szakasz kapcsán olyan érzésem támad, mint amikor egy viccet hallgatunk. Megtanultuk ugyan, hogy a vicc végén nevetni kell, de a hallgatóság valójában nem érti a csattanót. Ebben a történetben éppen a kulcsszót, a poént nem értjük, s ennél fogva a történetet sem. Ha nem értünk valamit, talán érdemes utánajárni. De nem jó úgy nevetni a viccen, és ráadásul úgy továbbmesélni azt, hogy mi sem értjük a poént.

² Különös „verseny” alakult ki annak kapcsán, hogy ki tud nagyobbat mondani Jézusról. Ennek a „licitáló” hitvallásosságnak határt szabhatna, ha ismernénk az Ószövetséget, illetve az egész Szentírást, ugyanis ez igazít el abban, hogy kicsoda Jézus. Benne hinni nem azt jelenti, hogy mindenki azt hisz róla, amit akar, hanem hogy hitünket Isten Bibliában adott kijelentésére alapozzuk hűségesen. A „hű és igaz tanúról” (Jel 3,14) nem volna szerencsés hűtenül és igaztalanul nyilatkozni, sem úgy, hogy rálicítálunk az Igére, és nagyot mondunk, sem pedig úgy, hogy hitetlenkedünk. Nemcsak az a céltévesztés, amikor nem érjük el, hanem az is, amikor túllövünk a célon. János evangéliuma igaz bizonyosságtétel (21,24), Bolyki János szavaival *Igaz tanúvallomás*

„Bibliát”, és ez a helyzet a Jn 8,7 esetében is, amely *világos és konkrét összefüggésben áll az 5Móz 17,7-tel*. Ezt sokan nem veszik figyelembe sem a megértésnél, sem a magyarázatban, sem a prédikációban, és végképp nem a keresztyén életvitelben³. Ráadásul gyakorlatilag nemcsak az Ószövetség egészét teszik ezáltal zárójelbe, hanem magának Jézusnak a szavait is, aki ezt nyilatkozta az ószövetségi törvénnyel való kapcsolatáról: *Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelené tegyem a törvényt vagy a próféták tanítását. Nem azért jöttem, hogy érvénytelené tegyem, hanem hogy betöltsém azokat.* (Mt 5,17)⁴

Ha Jézus akár nyíltan, akár csak közvetett módon szembement volna Mózes-sel, ezt ellenfelei azonnal észrevették volna, hiszen éppen erre vártak, és legalábbis szóvá tették volna, vagy akár a 8,59-ben megkísérelt kövezést már a 8,9-ben alkalmazták volna Jézus ellen. Ehelyett azonban az írástudók és a farizeusok ellenvetés nélkül elfogadták Jézus szavait.

2. Isten igéje konkrét és személyes

Jézus mondatát mégis úgy értelmezik sokan, mintha egy konkrét kérdésre valami nagy általánosságot válaszolna ekképpen: *Mindenki bűnös, tehát hagyjuk inkább az egész ügyet, és menjünk békével*. Ez tévedés. Jézus szavai nagyon konkrétak és nagyon személyesek, s éppen ezért olyan hathatósak még ebben a kiélezett helyzetben is.⁵ Egyébként Jézus nem azt mondja, hogy *ne kövezzék meg*, hanem éppen azt, hogy *kinek kell elkezdenie a kövezést*.

gyanánt íródott, és ilyenre buzdít bennünket is. Ld. Bolyki János: *„Igaz tanúvallomás”. Kommentár János evangéliumához*. Osiris Kiadó, Budapest 2011.

³ Itt ugyan nem térhetünk ki az etikai kérdésre, de érdemes belegondolni, hogy a Jn 8,1–11 téves értelmezése milyen sokszor visz olyan helyzetekbe, amikor a „megbocsátás” nevében szóvá sem tesszük a bűnt, szemet hunyunk, s ezért úgy „bocsátunk meg”, hogy tulajdonképpen benne hagyjuk a bűnöst a bűneiben; és miközben felmentjük a bűnöst, azzal mondunk ítéletet az ellen, aki szembesíteni akar, hogy „nincs benne szeretet”. Meg kell értenünk: a szeretet ellentéte a szeretetlenség, és nem az igazság; az igazság ellentéte pedig az igazságtalanság, és nem a szeretet. Ha más nem is, Az megértetheti velünk, aki egyaránt teljes volt *kegyelemmel és igazsággal* (Jn 1,14).

⁴ A testté lett Ige (1,14) harmóniában áll az ószövetségi igékkel is (8,55). Különös volna, ha nem így lenne. Jézusnak nem a törvénnyel volt vitája, hanem a formális, ám tartalmatlan, azaz igazságtalan és szeretetlen törvényeskedéssel. Ld. még a 31. lábjegyzetet.

⁵ Kiss Sándor azt jegyzi az ἀναμάρτητος (Jn 8,5) szó mellé: „bűntelen (nem abszolút értelemben, hanem a jelzett esetre vonatkozóan) feddhetetlen”. Kiss Sándor: *Újszövetségi görög–magyar szómagyarázat*. Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1983, 168. Bolyki János olyan magyarázati lehetőségről ír, amely eltér az általánostól: „Azonban Jézus szavai hatását másképpen is magyarázhatjuk. Szerintünk ő [ti. Jézus] is csapdát állított ellenfeleinek. Nem beszélt – modern erkölcsprédikátorként – arról, hogy mindnyájan bűnösök vagyunk, a vádlók is – általában. Hanem *in concreto* arról a valakiről beszélt, aki az első követ dobhatja az asszonyra. Annak bűntelennek kell lennie. S ezzel elérte, hogy ellenfelei egyszerűen egymás előtt nem mertek az első kő eldobására jelentkezni. Ezzel mindegyik azt bizonyította, hogy nem is olyan »bűntelent« e dolgloban. Egyébként a mózesi törvények szerint mindig a tanúknak kell az első követ az élitéltre dobniuk (Deut 13,10; 17,7). Ám a tanúnak meg kellett volna a csábító férfit is neveznie, akiről a

3. A dramaturgiai megoldás hiánya

A 7–8. fejezet dramaturgiailag kitűnően felépített: Jézust el akarják fogni, sőt meg akarják ölni. Ellenfelei bármire hajlandóak, hogy „megfogják” akár szavakkal, akár tettelesen. A feszültség érezhetően egyre nő. A 8. rész elején Jézus ellenfelei valósággal „berobbannak” a békés templomi közösségbe, és kelepcét állítanak Jézusnak, hátha beleszalad, és ellent fog mondani Mózes törvényének. A hagyományos értelmezés szerint ráadásul ellent is mond a Törvénynek,⁶ ellenfelei mégsem csapnak le rá, hanem – mesterien kitervelt csapda ide vagy oda – egy általánosság elnémitja őket... Érezzük, ez az általános értelmezés, hogy tudni-

vádlók említést sem tettek, s erre bizonyára jó okuk volt a maguk szempontjából.” Bolyki János: *i. m.* 232. (A *dólt* kiemelések tőlem, E. J. B.)

⁶ „Jézus a Törvénnyel és annak képviselőivel szegül szembe, amikor egyáltalán nem ítéli el az asszonyt.” Schwank, Benedikt: *János*. Fordította: Turay Alfréd. Agapé, Szeged 2001, 302. Ez a szintén általánosnak mondható vélekedés szerintem téves. Gyaníthatóan éppen e perikópa félreértéséből alakulhatott ki az a téves kép, hogy János evangéliumában Jézus mintha „szembeszegülne a Törvénnyel”. Pont az a baj, hogy az írástudók és farizeusok már igazából nem képviselik a törvényt, hanem éppen lényegétől fosztják azt meg: „Törvényességre várt, és lett önkényesség, igazságra várt, és lett kiáltó gazság” (Ézs 5,7) Ld. az 5. lábjegyzetet. A *Jubileumi Kommentárban* ezt olvashatjuk: „A törvény nevében fellépő emberek teljesen távol vannak a törvény szellemétől [...]” Ld. Lenkeyné Semsey Klára: *János evangéliumának magyarázata*. In: *A Szentírás magyarázata. III. kötet. Az Újszövetség könyveinek magyarázata. Mértékek, táblázatok, térképek*. Jubileumi kommentár. Átdolgozott kiadás (1995). Református Zsinati Iroda Sajtóosztályának Kálvin János Kiadója, Budapest 1972, (101–171) 139. A Jn 8,7-ben a törvényt maga Jézus idézi az 5Móz 17,7-ből, ahogy ezt Kálvin is írja: „Ezt a törvény előírása értelmében mondta”. Ld. Kálvin János: *János apostol evangéliuma magyarázata*. Református Egyházi Könyvtár – Új folyam 4/1. Fordította Vekerdi József. Sorozatszerkesztő Bogárdi Szabó István. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2011, 251. Történetünkben éppen Jézus az, aki a törvényt képviseli betűjével és szellemiségével együtt, ahogy nála a kegyelem és az igazság is együtt, teljesen és harmonikusan van jelen (Ján 1,17b). Ideje meglátnunk: Jézus viszonya a törvényhez nem ugyanaz, mint Pálé, a Messiás ugyanis először Izráel népéhez jött, míg Pál később főleg a pogányokhoz küldetett. Az Újszövetség azonban nem Jézus korában született, hanem Pál apostol idejében és későbbi évtizedekben, ez pedig azt is jelentette, hogy bizonyos hangsúlyok már máshová kerültek, mint ahol Jézus idejében voltak. Helytelen Pál törvényértelmezését visszavetíteni Jézusra. Benedikt Schwank is hangsúlyozza: „A törvény (héber: *torá*, görög: *nomos*) János szerint az isteni akarat és bölcsesség megnyilvánulása. A törvénynek ez az értelmezése feltűnően különbözik Pál teológiai felfogásától. János szerint a törvény és ennek megtartása Krisztushoz vezet. Aki a törvényt nem tartja meg, Krisztusra sem fog hallgatni: »Nem Mózes adta-e nektek a törvényt? De közületek senki sem tartja meg a törvényt. Miért akartok engem megölni?» (7,19)” (Schwank, Benedikt: *i. m.* 40.) János első levelében olvassuk: ἡ ἀμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία – a bűn törvényszegés (1Jn 3,4 – MBI), a bűn pedig a törvénytelenység (Károli, Kecskeméthy). János a νόμος megszegésével azonosítja a bűnt, tehát világos, hogy Jézust nem törvényszegőként mutatja be. Érthető, hogy a keresztyénség és zsidóság fájdalmas szétválásának idején akár mindkét oldalon meglehetősen az a szándék, hogy összeegrasszák a két úgynevezett vallásalapítót, Mózeset és Jézust. Jézus azonban nem szembenállásról beszél, hanem értékösszegegről és folytonosságról: ...ha hinnétek Mózesnek, hinnétek nekem, mert én rólam írt ő. Ha pedig az ő írásainak nem hisztek, akkor az én beszédeimnek hogyan hinnétek? (Jn 5,46–47)

illik „mindenki bűnös”,⁷ dramaturgiailag erőtlén. Valami mégis elnémítja a vádolókat, és visszavonulnak. Miért is?

4. A relevancia kérdése

Az általánosan elfogadott értelmezés szerint Jézus azt mondta, hogy az vesse az asszonyra az első követ, aki *soba semmilyen bűnt nem követett el*. Ha ez a teljes bűntelenség nem volt releváns sem Mózes idejében, sem Mózesről Jézusig, mellesleg azóta sem várják el sem a bíróktól, sem a tanúktól, sem pedig a hóhéroktól, hogy „tökéletesen ártatlanok” legyenek, akkor hajdan miért kellett volna elfogadniuk ezt a farizeusoknak és írástudóknak a jeruzsálemi templomban, és csupán ebben az egyetlen esetben?⁸ Ha az lenne releváns, ki teljesen bűntelen, akkor nyilvánvaló módon soha egyetlen büntetést sem lehetett volna végrehajtani. Magyarán: a mózesi törvény teljesen fölösleges, szükségtelen és végrehajthatatlan lett volna, de mégis végrehajtották. Sőt a fejezet végén (8,59) újra alkalmazni akarják a megkövezést, mégpedig Jézus ellen. Ha a 8,7 utáni versekben elfogadták volna, hogy csak az abszolút bűntelenek kezdhetik el a megkövezést, akkor a 8,59-ben ezt már elfelejtették volna? Világos tehát, hogy itt egészen másról van szó.

⁷ „[...] valamennyien megszegjük azt a »házastársi hűséget«, amelyről az Ószövetség Isten-nel kapcsolatban beszél [...]” (Schwank, Benedikt: *i. m.* 303.) „Itt viszont Krisztus teljes bűntelenséget követel a tanúktól, hogy csak az merje magára vállalni mások vétkének megbüntetését, aki tiszta, ártatlan és minden bűntől mentes.” (Kálvin János: *i. m.* 251.) Habár Kálvin a későbbiekben kifejti, hogy mit ért a „teljes bűntelenség”-en, ez a mondat mégis félreértésekre adhat okot. Erkölcsei alapállását a Róm 2,21–22 tükrözi: *ha tebát mást tanítasz, magadat nem tanítod? Aki hirdeted, hogy ne lopj, lopsz? Aki azt mondod, hogy ne paráználkoddj, paráználkods?*

⁸ Kálvin így magyarázza a Jn 8,11-et: „Itt nem egyszerűen arról van szó, hogy Krisztus feloldozta az asszonyt, hanem arról, hogy engedte szabadon távozni. Ez nem csoda. Nem akart olyan szerepre vállalkozni, ami nem az ő feladata. Az Atya azért küldte, hogy összeterelje az elveszett az elveszett juhokat. Hivatását szem előtt tartva bűnbánatra buzdítja az asszonyt, és a kegyelem ígéretével biztatja. Akik ebből azt a következtetést vonják le, hogy a házasságtörés nem büntetendő halálbüntetéssel, ugyanilyen alapon szükségszerűen azt állíthatnák, hogy az örökséget nem kell megosztani, mivel egy alkalommal Krisztus nem volt hajlandó döntőbíróként beavatkozni két testvér osztozkodásába. Ha a házasságtörőknek elengedjük a büntetést, akkor minden bűnt felmentünk a törvényes büntetés alól. Emellett amikor egy házasságtörő asszony törvénytelen gyermekeket csempész be, nemcsak a család becsületét lopja meg, hanem elrabolja az örökség jogát is a törvényes utódtól, és idegenre ruhazza át. Minden bajnak a teteje az, hogy a férjes asszony férjét ért szégyen mellett önmagát becstelenti meg, és egyúttal megsérti az Isten szent szövetségét, amely nélkül semmiféle szentség sem marad sértetlen a világon. A pápás teológia azt tanítja, hogy Krisztus ezen a helyen a kegyelem törvényét érvényesített, amellyel bűntelenséget biztosít a házasságtörőknek. És még Krisztus kegyelmét, amelyet mindenütt élénk tár az evangélium tanítása, ők mindenáron ki akarják törölni az emberek lelkéből, ezen az egyetlen helyen a kegyelem törvényét prédikálják hangzatosan. Mi másra jó ez, ha nem arra, hogy a hitvesi ágyat bárki büntetlenül beszennyezhesse zabolátlan kéjvágyában? Az ördögi papi nőtlenségnek az lett az eredménye, hogy féktelenül paráználkodnak azok, akiknek nem lehet törvényes feleségük. Mi viszont tanuljuk meg, hogy Krisztus olyan értelemben bocsátja meg az embereknek bűneiket, hogy a társadalmi rendet nem forgatja fel vele, nem törli el az igazságszolgáltatást és a törvényesen kiszabott büntetéseket, és nem fordítja visszájára a törvények alapjain hozott ítéleteket és kiszabott büntetéseket.” Kálvin János: *i. m.* 173.

5. *A többértelmű szavak*

János evangéliumában gyakoriak a kettős vagy többszörös értelmű szavak, kifejezések (pl. 3,3;8; 7,15 stb.).⁹ Ilyenkor legalábbis el kell gondolkodnunk azon, mit is rejt ez a többértelműség. Mindaddig azonban úgy tekintettünk az igeszakasz *ἀναμάρτητος* kulcsszavára, valamint a János evangéliumában oly gyakran előforduló és sokértelmű *καταλαμβάνω* igére, mintha azok csak egyetlen értelemmel bírnának. Előbbinél a *bűntelen* vagy *vétek nélkül való* mellett további fordítási-értelmezési lehetőség is fennáll, és ezen úton érdemes keresnünk a két évezreddel ezelőtti történet eredeti értelmét. Tudomásom szerint mindaddig nem tártuk fel ezt az elsődleges jelentést, és nem tettük közkinccsé.

6. *A perikópa „problémás” volta*

A többség nem tekinti ezt az igeszakaszt a hiteles János evangéliuma részének.¹⁰

„A perikópa nem tartozott eredetileg János evangéliumához. Ezt nem valamilyen hiperkritikus álláspont véli így, hanem a szövegek mégoly konzervatív szellemű összehasonlítása is erre az eredményre vezet.”¹¹

Ennek megfelelően számos magyarázó egyszerűen kihagyja,¹² és nem magyarázza.

„A teljes igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy van olyan – bár ritka – vélemény is, amely szerint a perikópa eredeti jánosi, később tartalmi okok miatt törölték, de aztán mégis visszakerült az evangéliumba.”¹³

⁹ „A »felemelésen« elsősorban a keresztre feszítést érti, emellett azonban Krisztusnak az Atya dicsőségébe való emelését is, amit a kereszthalál alapoz meg (vö. a 3,14-et a 8,28-cal és a 12,32-t a 7,39-cel).” Schwank, Benedikt: *i. m.* 9. Az 1,5 kapcsán pedig ezt írja Schwank a *κατέλαβεν* igéről: „A kifejezés a következőket jelentheti: felfogta, (így érti a Vulgata; az újjörögben is van a szónak ilyen jelentése); erőszakkal megragadta (így értették a görög egyházatyák); elkapta, (üldözés után) megszerezte, hatalmába kerítette (így a Jn 12,35-ben); elnyerte, megragadta, lefogta.” *I. m.*, 19. Ez utóbbi számunkra már csak azért is izgalmas, mert a Jn 8,3–4-ben is szerepel, és egyáltalán nem mindegy, hogy ugyanazt értjük-e rajta, vagy nem.

Egy angol nyelvű blog János evangéliumának kettős értelmű szavait vizsgálva a művet „a szövickek evangéliumának” nevezi. Ld. Hand, Karl: *A Very Punny Gospel: John’s Double Meanings*. In: *Discipleship for Critical Thinkers*, 2014. febr. 27. <http://critical-discipleship.blogspot.com/2014/02/a-very-punny-gospel-johns-double.html> (2018. júl. 22.).

¹⁰ Schwank, Benedikt: *i. m.* 302.

Megjegyzendő, hogy némelyek 8,1-től, mások pedig 7,53-tól kezdődően tagolják a perikópát.

¹¹ Bolyki János: *i. m.* 227.

¹² Ld. pl. Flanagan, Neal M.: *Az evangélium János szerint és János levelei*. Fordította Zsélyi Ferenc. Szegedi Kommentár, Újszövetség Korda – Bencés K., Kecskemét–Pannonhalma 1992. <http://mek.niif.hu/00100/00188/html/4janos.htm> (2018. júl. 22.) A Jn 7,14–53-at követően Flanagan kihagyja a 8,1–11-et, és a 8,12–59 magyarázatával folytatja kommentárját.

¹³ Bolyki János: *i. m.* 228.

Bolyki János ezt írja az ehhez fűzött 128. lábjegyzetben: „Schnelle (151) ismerttet ilyen véleményt, ő maga erről nem foglal állást.”¹⁴ Ha valóban így van, akkor lehet, hogy ezek a „tartalmi okok” a többértelműség körüli problémák voltak? Esetleg lehetőséget teremtettek félremagyarázásra is? Ha helytelenül értjük és értelmezzük, akkor ez az ige valóban több problémát vehet fel, mint amennyire választ ad.

Bolyki János ezt írja a szöveg hagyományozás legrégebb tanúiról:

„Didümosz, a Vak (4. sz., Alexandria), azt írja a mások rágalalmazása, meg- és elítélése bűnével kapcsolatban, hogy »bizonyos evangéliumokban« talált egy történetet egy asszonyról, akit »a zsidók kárhoztattak egy bűn miatt«. Bár elhatározták, hogy megkövezzik, de megmenekült »a Megváltó« beavatkozására, aki azt kívánta, hogy csak aki biztos abban, hogy nem vétkes, az hajtsa végre az ítéletet. »De egyik sem merte megtenni«. Ez a feljegyzés azért érdekes, mert szinte betagolja (legalábbis teológiailag) a perikópát János evangéliuma 7–8. fejezetei összefüggésébe az »ítélkezés« címszó alá.¹⁵ Az ítélkezéssel foglalkozik ti. a 7,24 – »ne a látszat után ítéletek, hanem ítéletek igazságosan«, a 7,51 – Nikodémus kérdése: »elítéli-e az embert a mi törvényünk, ha még ki nem hallgatták?«, illetve a 8,15 – »ti test szerint ítéletek, és én nem ítélek meg senkit«. Mindebből az a következtetés vonható le, hogy a 2. századtól a házasságtörő asszonyról szóló perikópa egy vagy több egymástól enyhén eltérő változatban, írásos formában

¹⁴ Bolyki János: *i. m.*, 228. ahol Schnelle, Udo: *Das Evangelium nach Johannes*. ThHK. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 1998, 151-re hivatkozik.

¹⁵ Sokan az „ítélkezés vs. nem ítékezés” tengelyén helyezik el a perikópát, azon pedig az utóbbi irányba mozdulnak el, hivatkozva pl. a Jn 8,15-re: *én nem ítélek meg senki felett; ám figyelmen kívül hagyják ennek a szövegkörnyezetből adódó értelmét is: én nem ítélek meg senki felett tudniillik úgy, mint ti: test szerint*, valamint annak folytatását, a 8,16-ot: *De még ha ítélek meg is, igaz az én ítéletem*. Erről szól ezt megelőzően az 5,22: – *Az Atya nem is ítél senkit, hanem az ítéletet egészen a Fiúnak adta át és az 5,27: Sőt arra is adott neki hatalmat, hogy ítéletet tartson, mert ő az Emberfia, valamint később a 9,39: Akkor Jézus ezt mondta: „Ítélezni jöttem erre a világra...”* (Káldi Neovulgáta) Az igéi összefüggések alapján pontosabb lenne az „igazságos ítékezés” címszó (ld. 5,30 és 7,24; 7,51; 8,15–16). A Jézus által említett „tengely” tehát az igazságos, Isten szerinti ítékezés vs. test szerinti, emberi mérték szerinti, igazságtalan ítékezés (ld. 5,30 és 8,15a vs. 7,24 és 8,16).

Az ítékezés mellett a $\mu\alpha\rho\tau$ -gyök előfordulása is ide tagolja be a perikópát; ld. *II. A. A szövegkörnyezet (7–8. rész) vizsgálata a 8,1–11 összefüggésében* alpont alatt. Emellett a többértelmű szavak is inkább János evangéliumának jellegzetessége, mint a szinoptikusoké. Bár a perikópa eredetiség kérdését két évezred távlatából nehéz eldönteni az íróasztal mellől, mégis különösképp gondolnám, ha egy sok évszázaddal későbbi szerkesztő zsenialitása oldotta volna meg, és pedig úgy, hogy az eredetileg ne tartozott volna János evangéliumához. Tematikáját és motívumait tekintve a vizsgált perikópa az akciók és reakciók drámai egymásutánosságával szervesen illeszkedik a 7–8. fejezet közé. Valószínűsíthetjük tehát, hogy ha korábban ki is került átmenetileg az evangéliumból, visszakerülésekor éppen a megfelelő helyre került. Ld. még *II. A. A szövegkörnyezet (7–8. rész) vizsgálata a 8,1–11 összefüggésében*.

Bolyki János János-kommentárjának címe egybevág azzal, amit e történetben Jézus számonkér: *Igaz tanúvallomás*. Perikópánk és a János evangéliumának egésze ebben is összecseng.

terjedt az egyházban. Vannak, akik szerint ez igaz, de nem a ma előttünk álló szöveg egészére nézve.”¹⁶

Ravasz László ekképpen vélekedik:

„Valahonnét máshonnan került ide ez a történet. Stílusa, nyelve más, mint a Jánosé.¹⁷ [...] Viszont annyira jézusi, annyira evangéliumi, annyira szinoptikus illatú,¹⁸ hogy bármely evangéliumban igazgyöngyként ragyoghat. Valószínűleg a szinoptikus íráshagyomány egyik eltűnt és később előkerült darabja, amelyet némely kézirat a Lk 21,38 után vagy a János végére illeszt be.”¹⁹

A Pecsuk Ottó által szerkesztett *Bibliaismereti kézikönyv*ben ezt olvashatjuk:

„János evangéliuma ugyanarról a Jézus-eseményről számol be, mint a többi evangélium, de részben eltérő szóbeli és írásbeli hagyományok és források alapján, más olvasókörnek, más teológiai céllal és azoknál későbbi időpontban. Az utóbbi megállapításból következik, hogy nem pusztán részletesebben megismételni kívánta azt, amit az előző evangéliumok már elmondtak, hanem azokhoz képest újat és mást akart írni.”²⁰

Ez megmagyarázhatja azt, miért nem szerepel e történet a szinoptikusoknál.

Úgy vélem, hogy a problémák nagy része abból eredhetett, hogy ezt az igerészt a legtöbben egyrészt nem konkrétan, hanem általánosan értelmezték (általában a büntelenséget kérték számon szemben a konkrét vétek, büntett hiányával), másrészt a kettős vagy többszörös értelmű kifejezéseket is csak egyetlen

¹⁶ Bolyki János: *i. m.* 228.

¹⁷ Ha igaz, hogy kikerült, majd évszázadok múltán visszakerült a kánonba, elvárható-e, hogy teljesen azonos stílusú és nyelvezetű legyen János evangéliumának többi részével?

¹⁸ Sokan ilyen „szinoptikus illatnak” vélik azt, hogy János evangéliumában csupán itt találkozzunk a farizeusok és írástudók együtt említésével. „Együttes említésük mégis érthető ebben az összefüggésben. A Nagytanács legnagyobb pártja volt a farizeuspárt. Az írástudók, akiket »Törőjogászoknak« is tekinthetünk, egyszerre testesítették meg a teológiát és a büntetőjogot, hiszen mindkettő a Törvényen alapult. Ők voltak a bűnügyi »szakértők« az asszonnyal szemben felhozott váddal kapcsolatban. Ezenfelül tudnunk kell, hogy voltak farizeuspárti írástudók is szép számmal (Mk 2,16).” (Bolyki János: *i. m.* 230–231.) A *Bibliaismereti kézikönyv* szerint „[...] az írónak és első olvasóinak erős konfliktusa lehetett a zsidóság farizeusi és írástudó irányzatával, amely az ún. »jamnei zsinat« – azaz Jeruzsálem pusztulása, a templom lerombolása, az ottani kultusz megszűnése után szétszóródott és lelki válságba került zsidóság újraszervezése – idején kiközösítette magából a »nazarénus eretnekeket«, azaz a zsidókeresztényeket.” Pecsuk Ottó (szerk.): *Bibliaismereti kézikönyv*. Kálvin János Kiadó, Budapest 2004, 508.

¹⁹ Ravasz László: *Az Újszövetség magyarázata. I. Máté, Márk és Lukács evangéliumának együttes magyarázata. János evangéliuma. Apostolok cselekedetei*. Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1991, 274.

Perikópánkban két többértelmű szó is található: az ἀναμάρτητος és a καταλαμβάνω. Ezek döntően befolyásolják a szöveg értelmét. Kérdés, hogy melyik szinoptikust jellemezte ez annyira, mint Jánost. E tekintetben tehát éppenséggel János stílusához áll közelebb, semmint a szinoptikusokéhoz.

²⁰ Pecsuk Ottó (szerk.): *i. m.* 500.

értelemmel bírónak tekintették, és úgy is fordították, illetve értelmezték. Ezekből fakadóan számos félreértésre, illetve félremagyarázásra nyílt lehetőség. Ezek némelyikét, amennyiben témánkba vág, fel is vetjük. Ha e szempontokat érvényre juttatjuk az igeszakasz értelmezésében, akkor vélhetően sok olyan kérdésre is választ kaphatunk, amelyeket a hagyományos értelmezés nem tudott megfelelően megválaszolni, például azt, hogy az asszony miért nem szólal meg, és miért nem védekezik, és hogy Jézus miért nem vár el bűnbánatot az asszonytól, stb. Így több olyan probléma is megoldódhat, amely alapján ezt a perikópát Jánostól idegennek ítélték meg.

Véleményem szerint a vizsgált igeszakasz tipikusan jánosi vonásokat mutat, például a kettős értelmű szavak s azon belül is a καταλαμβάνω ige használatával, amelynek sokoldalú fordítására eddig furcsamód éppen ebben a perikópában nem helyeztek kellő hangsúlyt. A perikópa jól illeszkedik mind János evangéliumának egészébe, mind pedig – amint a következő alpont rávilágít – a szűkebb szöveggörnyezetbe a 7–8. fejezet határán.

II. Lépések a megoldás felé

A. A szöveggörnyezet (7–8. rész) vizsgálata a 8,1–11 összefüggésében

- *Gyilkos szándék*: Jézust ellenfelei meg akarják ölni (7,1.19.25; 8,37.40.59).²¹
- Ellenségeskedés Jézussal szemben: a sátoros ünnepen és a történetünket megelőző napon *Jézust el akarták fogni* (7,30.32.44).
- Jézust azzal *vádolják*, hogy félrevezeti a népet (7,12.47).
- Jézus szavai: *Ne ítéljetek látszat szerint, hanem hozzátok igazságos ítéletet.*²² (7,24 vö. 5,30) Ellenfelei vélhetően erre reagálnak egy jól megkreált üggyel (8,1–11): rábizonyíthatnák Jézusra, hogy ő az, aki látszat szerint ítéel. Ennél fogva az elméleti vita ebben a konkrét ügyben válik kézzelfoghatóvá.
- Egyre többen *hisznek Jézusban* (7,31.40.41). Jézus magához vonzza a népet: *az egész nép hozzáserégett* (8,2). Ez nyilván bosszantja ellenfeleit, és cselekvésre készíti őket.
- *...ez a sokaság... nem ismeri a törvényt* (7,49). Jézus ellenfelei abban bíznak, hogy egyedül ők ismerik a Tórárt, és abban reménykednek, hátha Jézusra is sikerül rábizonyítani, hogy a néphez hasonlóan ő sem ismeri Isten törvényét. Valójában mégsem ők képviselik a törvényt, hanem csak kisajátítják azt, és visszaélnak vele.²³ Ezért perikópánk után Jézus ekképpen fogalmaz: *úgy kicsavartátok, hogy ez már a ti törvényetek* (8,17; 10,34).

²¹ „A nyilvános működés e szakaszban egyre több konfliktussal jár, Jézus megöletését elhatározzák a zsidó vallási vezetők: a farizeus párt és a nagytanács tagjai.” Pecsuk Ottó (szerk.): *i. m.* 502.

²² Ld. a 15. lábjegyzet.

²³ Ld. a 6. lábjegyzet.

Igeszakaszunkban azonban Jézus releváns módon nyúl vissza a törvényhez (5Móz 17,7), és ezt hallgatásukkal az ellenfelei is elismerik.

- *Elítéli-e az embert a mi törvényünk, míg ki nem hallgatták, és meg nem tudták tőle, hogy mit tett?* (Jn 7,51) Bár Nikodémus kérdése elutasításra talál a farizeusok körében (7,52), ezen túl azonban ötletként is szolgálhatott az ellenfelek számára: hátha Jézusra bizonyíthatnának egy ilyen megalapozatlan ítéletet.
- A 7–8. rész dramaturgiáját tekintve az eddig felsorolt előzmények után egészen egyértelmű, hogy nem véletlenül alakult ki egy éppen ilyen eset, hanem *egy ördögien megkerekált ügygel állunk szemben*. Ezt teszi világossá a 8,6a: *Ezt azért mondták, hogy próbára tegyék, és legyen mivel vádolniuk őt*.
- *A kettős vagy többszörös értelmű szavak* tipikusan jellemzőek Jánosra, ill. a 8. fejezetre is.²⁴ Ilyen az ἀναμάρτητος a 8,7-ben és a καταλαμβάνω a 8,3–4-ben. Mindkét szót egységesen fordítják, sőt így is magyarázzák, holott mindkettőnek több értelme van. Tisztáznunk kell tehát, hogy miket jelenthetnek, hacsak nem akarunk egy sokdimenziós történetet továbbra is egysíkúan értelmezni.²⁵
- *Tények: szavak és/vagy tettek?* Sokszor elhisszük valakinek, amit mond, holott tettei éppen az ellenkezőjét bizonyítják. A farizeusok és írástudók azt mondták: Mózes szerint meg kellene kövezni ezt a „házasságtörésen ért” asszonyt, ám ha tényleg meg akarták volna kövezni, akkor nem Jézushoz kellett volna menniük. Valójában nem az asszonyt akarják megkövezni: *cselekvő módon Jézus ellen fordulnak, később ellene ragadnak követ* (8,59). A 8,12-t követő szakaszban szavaikkal is Jézus ellen lépnek fel: miután perikópánkban lelepleződtek és megszégyenültek, szavaik és tetteik már együttesen mutatják meg a valódi szándékaikat. *Az ellenség megtévesztő vádjaira tehát nem szabad építeni*. Ez még akkor is igaz, ha János evangélista mint történetmesélő átveszi a vádlók szóhasználatát, hogy az asszony *rajtakapatott* a házasságtörésen (8,3–4), mint ahogy teszi ezt máskor a Jézus elleni vádban is (5,18: *nemcsak megtörte a szombatot*), holott e vád igaz voltát később maga Jézus kérdőjelezi meg (7,21–24). A *rajtakapatott...* kifejezés személytelen

²⁴ A Magyar Bibliatársulat fordítása így adja vissza Jézus választát a 8,25-ben: *Az, akinek elétől fogva mondom magamat*. Alternatív fordításként közli azonban ezt is: *Egyáltalán, miért is beszéllek még veletek?* (114.) A Káldi-féle Biblia ugyanitt így fordít: *A kezdet, ki szólnak is nektek*. Ld. *Total Biblia. Bibliafordítások online lexikonja*. <http://biblia.jezusert.com/index.php?valasztas=kaldi&konyv=43&resz=8> (2018. júl. 22.). Ld. még a 2. lábjegyzetet, különösen a καταλαμβάνω-val kapcsolatban.

²⁵ Különösen igaz ez az ἀναμάρτητος – *bűntelen* szó esetében. Ez ugyanis – meglepő módon – csupán itt fordul elő a teljes Bibliában. Míg a καταλαμβάνω többszöri előfordulása miatt könnyebben kutatható, s így összevethető más igehelyekkel, addig az ἀναμάρτητος-hoz nincs semmilyen párhuzamos előfordulás, hacsak nem tekintjük annak a Jézus által idézett 5Móz 17,7-et. Eszerint az ἀναμάρτητος a 8,7-ben akár *(igaz) tanúnak* is érthető. Perikópánkban a „tanúk” végül is ejtik a vádat, ehhez hasonlóan a 8,46-ban már Jézus kérdezi ellenfeleit: *Közületek ki tud rám bűnt bizonyítani?*

jellege miatt homályban hagyja a tanú kilétét, ez pedig kétségessé teszi a törvényes vallomást.²⁶

- Éppen a vizsgált szakaszunkat követően, vagyis Jn 8,13-tól kezdve a farizeusok kétségbe vonják Jézus bizonyágtételét: *Te önmagadról teszel bizonyosságot: a te bizonyágtételed nem igaz*. Ez tulajdonképpen *reakció* lehet részükről: *a hamisan tanúskodók* (egyetlen igaz tanú sincs köztük) *hamis tanúzással vádolják Jézust* (aki maga tesz bizonyosságot önmagáról). Ez annyira fontos vitatéma a számukra, hogy az egész fejezetet meghatározza.
- A 7–8. részben többször megjelenik *a vádak visszafordítása*:
 - a) A 7,20-ban a sokaság mondja Jézusnak: *Ördög van benned: ki akar téged megölni?* Az „ördög-vád” folytatódik a 8. részben is, ahol Jézus ezt mondja: *Ti atyátoktól, az ördögtől származtok* (8,44); később pedig róla mondják: *ördög van benned* (8,48.52.)
 - b) Ez a módszer jön elő a 8,7 után a 8,13-ban is *a hazugság-, illetve „hamis tanú” vádban*, s erre Jézus így válaszol a 8,55-ben: *Ha azt mondanám, nem ismerem [ti. Istent], hozzátok hasonlónak, hazuggá lennék.*
- *Jézus a fiúság kérdésében a cselekedeteket*²⁷ *kéri számon*: ha Ábrahám fiai lennétek, akkor Ábrahám cselekedeteit tennétek (8,39). Az „ördög fiai” vádat két cselekedet, illetve megnyilvánulás által kapcsolja ellenfeleire: *Embergyilkos... és... hazug...* (8,44), ti pedig az ő akaratát cselekszitek. A gyilkos szándék nyilvánvaló a 7–8. részben, a hazugság, a félrevezetés pedig a 8,1–11-ben érhető tetten a hamis tanúzásban.
- *Jézus ellenfeleinek módszere: a saját bűneiket Jézusra akarják kenni.*
 - a) Hazugok, hamisan tanúskodók, félrevezetők, de Jézust vádolják félrevezetéssel (7,12.47) és hamis tanúzással (8,13).
 - b) *Ti atyátoktól, az ördögtől származtok...* (8,44) – *Ördög van benned!* (8,48. 52.)
 - c) Előítéletesek, látszat szerint ítélnék, és képtelenek igaz ítéletet hozni (7,24.51; 8,15.46), de Jézusnak állítanak csapdát, hátha rá lehetne bizonyítani a saját bűneiket: az elhamarkodott és igazságtalan ítéletet.²⁸

²⁶ Emellett lehetséges egy másik fordítási lehetőség is: *rávétetett, elragadtatott házasságtörésre*. Nem mindegy, hogy „házasságtörésen fogták” vagy „házasságtörésre fogták”. Ez a megfogalmazás eltér a LXX-ban olvashatótól: a törvény ott egyértelműen fogalmaz, míg a vádlók itt kétértelmű beszédet használnak. Az 5Móz 22,22-t (*Ha rajtakapnak valakit...*) a LXX-ban nem a kétértelmű *καταλαμβάνω*-val fordítja, hanem így: *εὐρεθῆ*. Vagyis a törvény egyértelműen fogalmaz, de a vádlók sokértelműen: *ἐὰν δὲ εὐρεθῆ ἄνθρωπος κοιμώμενος μετὰ γυναικὸς συνωκισμένης ἀνδρὶ ἀποκτενεῖτε ἀμφοτέρους τὸν ἄνδρα τὸν κοιμώμενον μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τὴν γυναῖκα καὶ ἐξαρεῖς τὸν ποιητὴν ἐξ Ἰσραὴλ*. Elképzelhető, hogy ilyenformán a perikópa tulajdonképpen a hazug beszédek, illetve megtévesztő tanúvallomások ellen szólal fel, ami gyakran előfordulhatott János evangélista idejében a keresztyének ellen.

²⁷ Jézus mellett is tanúskodnak az ő cselekedetei, ld. Jn 5,36.

²⁸ A Jn 18,29–30 kiválóan világítja meg Jézus ellenfeleinek előítéletességét és a vádak „önjáró” voltát, mintha csak Bacsó Péter *A tanú* című filmjét néznénk: előbb van meg az ítélet, mint maga a vádbeszéd: *Pilátus ekkor kijött hozzájuk az épület elé, és megkérdezte: „Milyen vádat emeltek ez ellen az ember ellen?” Ezt válaszolták: „Ha ez nem volna gonosztevő, nem adtuk volna át neked.”*

- Érdeemes megvizsgálni a *μαρτ- gyök* előfordulását, amely több mint 70-szer fordul elő János evangéliumában. A 8. rész elejétől éppen perikópánkkal kezdődően szaporodik meg hirtelen. A 8. fejezetben 15-ször, a 8–9. részben mintegy 2 tucatszor fordul elő, amely a teljes előfordulások körülbelül 1/3-a. Perikópánknak az *ἀναμάρτητος* a kulcsszava. Ezen fordul meg a drámai történet, és olyan egyedi szó, amely egyetlenegyszer fordul elő a Bibliában.

A szövegkörnyezet vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy Jézus ellenségei bármire hajlandóak voltak vele szemben a megalapozatlan vádaskodástól a tetlegességig, sőt a gyilkossági kísérletig elmenően. A törvény ismerete vagy nem ismerete fontos kérdés az ellenfeleknek és Jézusnak is, aki az igazságos ítéletet kéri számon rajtuk (7,24) éppen úgy, mint Nikodémus (7,51). Mindezek előkészítik a 8,1–11 eseményeit. Tehát a vizsgált szakaszunkban leírt esemény reakció az írástudók és farizeusok részéről, amelyben konkrétan és a nagy nyilvánosság előtt kiderül, ki is az, aki igaztalanul ítélkezik. Miután lelepleződnek ellenfelei, Jézust ezzel kezdik vádolni: *hamis a bizonyágtételed*. Ezt Jézus elutasítja: *ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου – igaz a bizonyágtételem* (8,14), illetve *igaz az én ítéletem, mert nem egyedül vagyok,²⁹ hanem én és az Atya, aki elküldött engem* (8,16).

A fentebb leírtak szerint, valamint a dramaturgiai összefüggések alapján azt állapíthatjuk meg, hogy vizsgált perikópánk egyáltalán nem idegen János evangéliumától, hanem szervesen illeszkedik a 7–8. fejezet határvonalán, és nem bontja meg annak egységét. *Összenő, ami összetartozik*.

B. Relevancia: a Jn 8,7 és az 5Móz 17,7 párhuzama

1. Az igazságszolgáltatásban nem az abszolút büntelenség mérvadó

A relevancia kérdése kapcsán már szóltunk arról, hogy az igazságszolgáltatásban nem az abszolút büntelenség volt a mérvadó. Hát akkor mi? A törvény. Jézus ráadásul éppen az írástudókkal³⁰ és farizeusokkal került szembe eb-

²⁹ Jézus egy kritikus ponton eltér a mózesi parancsolattól, és ebben az egyedi esetben nem többes számot, hanem *egyes számot* használ a 8,7-ben. Ezt az ellenfelek először nem teszik szóvá, hanem hallgatólagosan elfogadják a singularis jogosságát; később azonban visszafordítják Jézus ellen: *Azt mondták neki a farizeusok: „Te magad teszel magad mellett tanúságot, tanúságtételed nem igaz.”* (Jn 8,13 – Csia Lajos ford.) Erre válaszol Jézus: „...nem egyedül vagyok, hanem *mellettem* van az is, aki küldött engem.” (Jn 8,16 – Csia Lajos fordítása.)

³⁰ „Írástudó. [...] Nagy tekintélyének az alapja a mózesi törvények ismerete és alkalmazása volt. Ezért törvénytudónak is nevezték. [...] a törvénynek döntő jelentősége lett a fogság után a zsidóság életében, s ennek következtében a törvényt ismerő, azt magyarázó és az adott helyzetre alkalmazó írástudó is egyre fontosabb szerepet töltött be a társadalomban. Valósággal nélkülözhetetlenné vált mint teológus és jogi szakértő. [...] A nép bármely rétegéből származhattak. Külön pártot nem alkottak. A nagy többségük a farizeusok pártjának volt a tagja. [...] A szaduceus pártnak is megvoltak a maga külön írástudói.” Szász Barna: *Írástudó* címszó. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. I. kötet. Kálvin Kiadó, Budapest 1993, 600–661.

ben a történetben,³¹ akik mindenk fölé helyezték a Tórát, sőt többen közülük azt tekintették egyedüli hivatkozási alapnak. Nyilván Jézusnak olyan választ kellett adnia, amely releváns, és amelyet elfogadhattak ellenfelei is. Ebből kifolyólag *el kell vetnünk azt az érvelést, hogy Jézus az abszolút büntelenséget kérte volna számon a vádlóktól,*

- a) *mert akkor szembement volna Mózes törvényével, amit pedig ő maga is alapvető fontosságúnak tartott: Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a törvényt vagy a próféták tanítását. Nem azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem, hanem hogy betöltssem azokat.* (Mt 5,17)³²
- b) *mert a farizeusok és írástudók is ezt voltak hajlandók elfogadni.* János itt külön nevezi meg a farizeusokat és írástudókat, ezért azt feltételezhetjük, hogy az utóbbiak közt szaduceusok³³ is voltak, akik csak és kizárólag a Tórát fogadták el.³⁴ Ha Jézus akár nyíltan, akár csak burkoltan is szembehelyez-

³¹ „Jézus farizeusbíráta nem értékelendő egyoldalúan. Mivel a farizeusok gyakorolták a legnagyobb hatást a palesztinai zsidóság nagy többségére, és mert ők képviselték leghűségesebben és legbuzgóbban a Tóra-kegyességet, ezt a kegyességi formát lehetett és volt érdemes bírálni és »korrigálni«. A hellenizáláspárti szaduceus irány például annyira és egyértelműen rossz volt, hogy azon nem is volt mit bírálni és javítani. Jézus tehát nem eltörölni akarta a farizeus teológiát és életvitelt, hanem, mint Törvényre, Prófétákra és Írásokra komolyan építő kegyességi irányzatot igazi és értékes tartalommal akarta feltölteni.” Adorjáni Zoltán: Kik is voltak a farizeusok? (2) In: *Keresztény Szó*, X. (1999/2), (4–6) 6.

³² A Hegyi beszéd folytatásában Jézus még szigorúbb kritériumokat állít fel annál, mint ami Mózes által adatott, például a Ne ölj! Ne paráználkodj! parancsolatok magyarázata (Mt 5,17–48). Ld. még a 6. lábjegyzetet.

³³ „[...] a farizeusok szóbeli hagyomány alapján sok parancsot adtak a nép számára, amelyek nincsenek felvéve Mózes törvénykönyvébe. A szaduceusok felekezete elveti ezeket a parancsokat, és azt állítja, hogy csak az követendő, ami meg van írva a törvénykönyvben, az ősök-től megmaradt hagyomány azonban érvénytelen.” Josephus: *Antiquitates* XIII. 10,6; a magyar fordítás forrása: Flavius, Josephus: *A zsidók története*. (XI–XXII. könyv) Fordította Révay József. Válogatta és az utószót írta Hahn István. Európa Könyvkiadó, Budapest 1980, 348. Idézi még Adorjáni Zoltán: *Kik is voltak a farizeusok? (1)* In: *Keresztény Szó*, X. (1999/1), (20–23) 20–21.

³⁴ „Az írástudók meg a farizeusok egy házasságtörésen rajtakapott asszonyt »hurcoltak« (”Αγορεύω) a templomba. Az írástudókat meg a farizeusokat máshol nem említi János evangéliuma együtt. Együttes említésük mégis érthető ebben az összefüggésben. A Nagytanács legnagyobb pártja volt a farizeuspárt. Az írástudók, akiket »Tóra-jogászoknak« is tekinthetünk, egyszerre testesítették meg a teológiát és a büntetőjogot, hiszen mindkettő a Törvényen alapult. Ők voltak a bűnügyi »szakértők« az asszonnyal szemben felhozott váddal kapcsolatban. Ezenfelül tudnunk kell, hogy voltak farizeuspárti írástudók is szép számmal (Mk 2,16).” Ld. Bolyki János: *i. m.* 230–231. „A »vének« külön említése lehet, hogy a *Zsuzsánna és a vének* című deuterokanonikus iratra tett utalás.” Uo. 232. Utóbbival kapcsolatban érdekes megjegyzést tesz Bolyki: „Az analógia a házasságtörő asszony és a *Zsuzsánna meg a vének* története közt csak részleges. Az utóbbiban a főhősnőt ártatlanul vádolják. Azonban »a vének« szerepeltetése – és megszegyenülése – közös a két elbeszélésben.” (Uo. 229., 132. lábjegyzet). Ha viszont komolyan felvetődik a hamis tanúzás kérdése, akkor nemcsak részleges az analógia. Olyannyira, hogy akkor a „házasságtörő asszony” története megnevezés is indokolatlanná válhat (a történetben a házasságtörés mint vád fogalmazódik meg, de egyetlen igaz tanú sem lévén ez végül nem nyer

kedett volna a Törvénnyel, akkor ellenfelei erre azonnal lecsaptak volna.³⁵ *Az ő elfogadó reakciójuk azonban perdöntő abban, hogy Jézus egyáltalán nem a Törvény ellen szólt.* E tekintetben tehát Jézus és ellenfelei közös alapon álltak: a Törvény jelentette mindannyiuk számára a hivatkozási alapot. Jézus a törvénnyel együtt a prófétákat is említette ugyan, de azokat a szadduceusok nem tekintették alapvető fontosságúnak.

Az 5Móz 17. részletesen tárgyalja, hogyan kell eljárni halált érdemlő büntett esetén, illetve az 5Móz 19,15–21 tanúskodás, hamis tanúzás esetén. „Magánvéleménynek” itt nem volt helye: azt nem fogadták volna el semmilyen „Mestertől”³⁶ (8,4).

Jézus máskor is a Tórát idézi, amikor a szadduceusokkal vitázik. A feltámadásról szóló vitájukban (Mt 22,32; Mk 12,27; Lk 20,38 || 2Móz 3,6) Jézus máshonnan is idézhetett volna az Ószövetségből, ahol sokkal egyértelműbb a feltámadás valósága, ő mégis a Tórát idézi, mert tudta, hogy ellenfelei csak ezt fogadják el egyértelmű bizonyítékként.

2. A Jn 8,7 és az 5Móz 17,7 párhuzama³⁷

a) Érdekes, hogy míg a 3Móz 20,10 és az 5Móz 22,22 relevanciáját több magyarázó is említi, addig az 5Móz 17,17-et annál kevesebben, s akik meg is teszik, azok sem vonják le belőle a megfelelő következtetéseket a hamis tanúzásra. *Az 5Móz 17 jelentősége és idevágó volta vitathatatlan ebben a konkrét ügyben* (Jn 8,1–11), mivel maga Jézus idézi ezt.³⁸ Nem magától mond valami újat (!),³⁹ hanem Istentől

bizonyítást), míg a „bűnös” jelzőt Jézus *többé ne vétkezz* szavai teszik indokolttá. Ez esetben viszont kérdés, hogy miben áll az asszony bűne. Netalán abban, hogy részt vett a Jézus elleni kelepce állításában, magyarul: egy szó nélkül eljátszotta a vádlottat, és általa akarták lépre csalni Jézust. Mindenesetre ez választ ad arra a kézenfekvő kérdésre, hogy miért nem védekezett a hamis vádak ellen.

³⁵ Emlékezzünk az 5,16–18 összefüggéseire és a 7. rész vitáira.

³⁶ Jézust itt nyilván nem azért szólították „Mester”-nek, mintha ellenfelei abszolút szaktekintélyként ismerték volna el, hiszen késhegyig elmenően vitáztak vele például a szombat kapcsán is. Kérdéses, hogy egyáltalán megillette-e őt ez a megnevezés. „A tanítványból 40 éves korában lehetett írástudó. Ettől fogva illette meg a »Rabbi« megszólítás” Írástudó címszó. In: *Magyar katolikus lexikon*. <http://lexikon.katolikus.hu/I/%C3%ADr%C3%A1stud%C3%B3.html> (2018. júl. 22.) Valószínűleg azért nevezték így ellenfelei, mert a bizalmába akartak férkőzni, és szóra akarták bírni. A „Mester” megszólítás olyan a jogi szakértők részéről, mintha a „galileai prófétát” (vö. 7,52) így szólították volna: „Kolléga úr!

³⁷ A 3Móz 20,10 (bővebben a 10–27) és a 5Móz 22,22 (bővebben 13–29) is ezt a problémakört szabályozza, csak míg ezek a házasságtörés, paráznaság témáját tárgyalják, addig az 5Móz 17,17 az eset kivizsgálását, a tanúskodást, a bizonyosság kérdéskörét vetik fel. Ezeket az igéket mind figyelembe kell venni a perikópa vizsgálatánál. *Ha valaki férjes asszonnal paráználkodik, a felebarátja feleségével paráználkodik, halállal lakoljon a parázna férfi és a parázna nő.* (3Móz 20,10) *Ha rajtakapnak valakit, hogy férjes asszonnal bál, mindkettőjüknek meg kell halniuk: a férfinak is, aki az asszonnal bál, meg az asszonnak is. Így takarítsd ki a gonoszságot Izráelből!* (5Móz 22,22)

³⁸ Különös, hogy Jézus egy úgynevezett „parázna nő” tárgyalásán nem a házasságtörésre vonatkozó igéket citálja, hanem a tanúskodásra vonatkozókat. Vajon miért? Ha tényleg egy

küldve a Törvényhez nyúl vissza. Amiben pedig mégis eltér a mózesi parancsoktól, azt sem önkényesen teszi – éppen ezért nem rótták fel neki még ádáz ellenségei sem! –, éppen abban van ugyanis a helyzet relevanciája és csattanója! „Mint az aranyalma ezüsttányéron, olyan a helyén mondott ige.” (Péld 25,11)

b) Vizsgáljuk meg az 5Móz 17,2–13-at.

² *Ha valamelyik lakóhelyeden azok közül, amelyeket Istened, az ÚR ad neked, akad köztetek egy férfi vagy nő, aki olyan dolgot követ el, amelyet rossznak lát Istened, az ÚR, s így áthágja szövetségét,* ³ *ha elmegy, és más isteneket szolgál, leborul a nap, a hold vagy az ég minden serege előtt, amit én nem parancsoltam,* ⁴ *és ezt jelentik neked, és meghallod, akkor jól vizsgálj meg az ügyet! És ha valóban igaz, hogy ilyen utálatos dolog történt Izráelben,* ⁵ *akkor vezesd ki a kapuba azt a férfit vagy nőt, aki ezt a gonoszságot elkövette, és kövezd halálra azt a férfit vagy nőt!* ⁶ *Csak két vagy három tanú vallomása alapján szabad valakit halálra ítélni; egy tanú vallomása alapján nem szabad.* ⁷ *A tanúk emeljenek rá először kezet, amikor kivézzük, csak aztán az egész nép. Így takarítsd ki a gonoszt a magad köréből!* ⁸ *Ha egy ügy annyira bonyolult számodra, hogy nem tudsz ítéletet mondani a magad lakóhelyén, különböző vérontások, jogigények és testi sértések dolgában, vagy peres ügyekben, akkor menj fel arra a helyre, amelyet kiválaszt Istened, az ÚR.* ⁹ *Menj el a lévita-papokhoz és abhoz a bíróhoz, aki abban az időben hivatalban lesz, és kérj tanácsot, majd ők kimondják az ítéletet.* ¹⁰ *Te pedig aszerint járd el, amit ők megmondanak neked azon a helyen, amelyet kiválaszt az ÚR. Vigyázz, hogy mindent úgy tégy, ahogyan az utasítást kapod!* ¹¹ *A kapott utasítás szerint és a kimondott ítélet szerint járd el, ne térdj el attól, amit mondanak neked, se jobbra, se balra!* ¹² *Ha pedig valaki elbizakodottan azt meri tenni, hogy nem hallgat arra a papra vagy bíróra, aki ott áll Istenednek, az ÚRnak szolgálatában, az az ember haljon meg. Így takarítsd ki a gonoszt Izráelből!* ¹³ *Hallja meg az egész nép, és féljen; ne legyenek többé elbizakodottak!*

Ha bűnesetről értesülsz, akkor ...*jól vizsgálj meg az ügyet!* (17,4) Csak ha igaz a vád, akkor szabad végrehajtani egy ítéletet. Jézus a történetünket megelőző napon így szólt: *Ne ítéljetek látszat szerint, hanem hozzátok igazságos ítéletet.* (7,24; vö. 7,51 és 5,30)

Milyen bűnöst kell megbüntetni? ...*azt a férfit vagy nőt, aki ezt a gonoszságot elkövette* (17,5). Mindegy, milyen nemű, az nem mentség a számára. Nyilvánvaló,

köztudomásúlag parázna asszonyt vittek volna oda a vádlók, akkor nem lett volna-e indokolt nevén nevezni a bűnt, és a Tórával együtt azt mondani: *Többé ne paráználkodj!* Mivel gondok voltak a tanúskodás körül, ezért indokolt volna, hogy Jézus szavaival azonosulva csupán „bűnösnek, vétkesnek” nevezzük ahelyett, hogy a vád mellett kitarva „a házasságtörő nő” történeteként emlegessük.

³⁹ *Jézus erre így válaszolt nekik: „Az én tanításom nem az enyém, hanem azé, aki elküldött engem. Ha valaki kész cselekedni az ő akarata, felismeri erről a tanításról, hogy vajon Istentől való-e, vagy én magamtól szólok. Aki magától szól, a saját dicsőségét keresi, aki pedig annak dicsőségét keresi, aki elküldte őt, az igaz, abban nincs hamisság. Nem Mózes adta-e nektek a törvényt? De közületek senki sem tartja meg a törvényt. Miért akartok engem megölni?”* (Jn 7,16–19) Miközben Jézus folyamatosan Istenre, az ő Atyjára hivatkozik, és az Ószövetségből idéz, addig sokan azt hangoztatják még ma is, hogy saját gondolatainak adott hangot, és teljesen újat mondott.

hogy amit ketten követtek el, azért mindkettőjüknek felelősséget kell vállalniuk. Tipikusan ilyen eset a házasságtörés, amely tettestárs nélkül el sem követhető. Félreérthetetlenül mondja ki az 5Móz 22,22: *Ha rajtakapnak valakit, hogy férjes asszonnyal hál, mindkettőjüknek meg kell halniuk: a férfinak is, aki az asszonnyal hált, meg az asszonynak is. Így takarítsd ki a gonoszságot Izráelből!* Történetünkben azonban csupán egyetlen nőt hoznak házasságtörés vádjával. A házasságtöréshez pedig kellene még valaki, de *nincs tettestárs.*⁴⁰

A tanúk emeljenek rá először kezet, amikor kivégzik, csak azután az egész nép. Így takarítsd ki a gonoszt a magad köréből! (5Móz 17,7) A tanúk felelőssége óriási volt az igazságszolgáltatásban: ők jelentették a személyes garanciát arra, hogy valóban törvényes igazságot szolgáltatnak.⁴¹ Ha azonban valaki hamis vagy „gonosz” tanúként lépett fel, annak súlyos következménye volt. A Tízparancsolat tiltotta a hamis tanúzást, a szövetségsgözöknök pedig arányos büntetésre kellett számítaniuk: *Ha valaki ellen hamis tanú áll elő, és törvénytelenéggel vádolja őt, akkor az a két ember, akinek pere van egymással, álljon az ÚR színe elé, a papok és a bírák elé,⁴² akik akkor hivatalban lesznek. A bírák vizsgálják ki jól az ügyet, és ha hazudott a tanú, hazugságot vallott embertársa ellen, azt tegyétek vele, amit ő akart tenni embertársával. Így takarítsd ki a gonoszt a magad köréből! Hallják ezt meg a többiek is, és féljenek, és többé ne kövessenek el köztetek ilyen gonosz dolgot. Ne szánakozz rajta! Életet életért, szemet szemért, fogat fogért, kezet kézért, lábat lábért!* (5Móz 19,16–21) Tehát arányosan kellett büntetni a hamis tanúzást, ez pedig jelen esetben halálos ítéletet jelentett

⁴⁰ „5. vers. Mózes törvénye mind a házasságtörő asszony, mind a csábító halálbüntetését írja elő. A vádlók úgy folytatják szavaikat, hogy a mózesi törvényeket idézik (Lev 20,10; Deut 22,22), amelyek szerint az ilyen asszonyt meg kell kövezni. A Misna előtti joggyakorlatra Ez 16,40; 23,45–48 vet fényt. Eszerint is megkövezés várt a bűnös asszonyra. Eziránt a kérdezőknek semmi kétsége sem lehetett, nem is erre voltak kíváncsiak. A provokáció a folytatásban rejtett, amikor nyilvánosan Jézusnak szegeztek a kérdést: »Hát te mit mondasz?« (ὁὐ οὐν τί λέγεις;)” Ld. Bolyki János: *i. m.* 231. „Stauffer részletesen ecseteli, hogy az akkori férfijogú társadalomban mennyire a nők szexuális bűneit büntették, s a vétkes férfiak milyen könnyen megbocsátottak – egymásnak és önmaguknak. Ebben pedig a vallási vezető emberek élen jártak.” Uo. 232., 138. lánbjegyzet, ahol Stauffer, Ethelbert: *Jesus war ganz anders.* Friedrich Wittig, Hamburg, 1967, 125 skk. oldalakat idézi.

⁴¹ A Jn 8,7-et Kálvin is összefüggésbe hozza az 5Móz 17,7-tel: „7. *A ki közületek nem bűnös.* „Ezt a törvény előírása értelmében mondta. Isten ugyanis úgy rendelkezett, hogy gonosztevőket és bűnösöket azok a tanúk öljk meg saját kezükkel, akiknek vallomása alapján elítélték, hogy a tanúskodást minél erősebben kösse a vallásos félelem.” Kálvin János: *i. m.* 172.

⁴² Amennyiben a Jn 8,1–11 egy olyan vád története volna, amelyben tényleg az asszony élete vagy halála volt a tét – és nemcsak egy közösen állított csapda Jézus ellen, amelyben a vádlók összejátszottak az asszonnyal, hogy nagy nyilvánosság előtt Jézusra bizonyítsanak egy elhamarkodott ítéletet –, úgy a hamis vádak esetében az asszonynak ezt mindenképpen szóvá kellett volna tennie. Egyrészt azért, mert az élete múltott rajta, másrészt pedig a törvény is ezt követelte. Jóllehet nemcsak indítéka, hanem ideje is lett volna rá, hiszen Jézus sokáig várt a válasszal, és a történetből szinte kihallatszik az a feszült csend, amelyben tere nyílt volna az asszonynak is a védekezésére, de ő mégsem tette meg ezt. Ugyan miért? Ez arra tereli a gyanút, hogy az asszony akár „kollaborálhatott” is a Jézus ellenségeivel, és ebben a színjátékban eljátszotta a vádlott szerepét.

volna! A *Ne szánakozz rajta!* felszólítás pedig elveti az ilyen esetben való megkegyelmezés lehetőségét (vö. 17,12).

Csak két vagy három tanú vallomása alapján szabad valakit halálra ítélni; egy tanú vallomása alapján nem szabad. (17,6) Ha csak egy valaki tesz vallomást, az nem elég a halálos ítélethez. Két-három tanú egybehangzó vallomására volt szükség. Jézus azonban – Mózesről eltérően – egyes számban⁴³ fogalmazza meg a mondatát: Aki ἀναμάρτητος közületek... Miért? Jézus nyilván tudja, hogy a törvény minimum két-három igaz tanút ír elő. Miért fogalmaz hát egyes számban? A választ éppen a vádlók adják meg: mivel senki sem dobja rá az első követ, ezzel bevallják, hogy tulajdonképpen *egyetlen igaz tanú sincs közöttünk*. Az egész ügyet csak azért kreálták, hogy csapdát állítsanak Jézusnak (8,6). *Aki vermet ás, beleszik, és aki követ dob el, arra esik vissza.* (Péld 26,27)

3. A hamis tanúzás

A hamis tanúzás Jézus ellenfeleinek visszatérő módszere volt: bevetették a halálos ítélet kicsikarása érdekében is. *A főpapok pedig az egész nagytanáccsal együtt igyekeztek hamis tanúvallomásra szert tenni Jézus ellen, hogy halálra adhassák, de nem találtak, pedig sok hamis tanú állt elő.* (Mt 26,59–60)

Tisztáztuk tehát, hogy Jézus a 8,7-ben nem az abszolút büntelenséget kérhette számon, hanem *az ἀναμάρτητος konkrét és személyes mondanivalóval bírt*. Az eset jellegénél fogva két ilyen konkrétum lehetősége merül fel:

- a) a vád bizonyítása, vagyis a tanúskodás körüli problémák, hamis tanúzás;
- b) a vád tárgya, tehát a házasságtörésben való érintettség.⁴⁴

A Jn 8,7 és az 5Móz 17,7⁴⁵ párhuzama, valamint a szűkebb és bővebb szövegkörnyezet tematikája, vagyis a 8–9. rész, illetve János evangéliumának egésze a többi jánosi anyaggal együtt mind abba az irányba mutatnak, hogy *érdemesebb a bűn és tanúskodás összefüggését tisztáznunk*⁴⁶ Ez azért is fölöttébb indokolt, mivel korábban legfennebb csak a vádlóknak a paráznaságban való érintettségét vetették fel.

⁴³ Erre reagálnak az ellenfelek a Jn 8,13-ban, majd Jézus válaszol nekik a 8,14–18-ban.

⁴⁴ Ld. az 5. lábjegyzetet.

⁴⁵ Ha a házasságtörés ténye lenne a hangsúlyos a történetben, akkor inkább a 3Móz 20 és/vagy az 5Móz 22 lenne releváns, nem pedig az 5Móz 17, ahol az vád kivizsgálására és az igaz tanúk vallomására esik a hangsúly. Az 5Móz 17 tulajdonképpen nem is a házasságtörésről szól.

⁴⁶ A hamis tanúzás kérdését tisztázni kell, ugyanis a legtöbb utalás efelé mutat, ugyanakkor – bár sokkal halványabban – a paráznaság motívuma is megjelenik a szövegkörnyezetben (Jn 8,41). Nem kizárható e két bűn valamiféle keveredése, kombinációja sem.

C. Kísérletek az ἀναμάρτητος megértésére és fordítására

E ponton egyrészt segítségül hívjuk a tudományokat, szótárakat stb., vállalva, hogy ezzel korlátokba is ütközünk; ugyanakkor – a „szóviccek evangéliumának” apropóján – szabadon kell engednünk a fantáziánkat, hogy akár komolyan, akár játékos-intuitív-asszociatív módon, de rátalálhassunk a megfelelő értelmezésre.

1. Etimológiai kapcsolatok. Az 5Móz 17,7 relevanciája

Az etimológiai kapcsolatok sokszor az elmúlt idők ködébe vesznek. Számos szó eredeténél azt olvassuk, hogy talán az *n* szóból ered, vagy hogy eredete bizonytalan. Kérdés tehát, hogy mit várhatunk el, vagy mit nem várhatunk el egy ilyen vizsgálódástól? Például az ἀναμάρτητος eredete kapcsán a *The KJV New Testament Greek Lexicon* a következőképpen igazít útba: „Az (1) [ti. az A] (mint fosztóképző) és a (264) [ti. a ἀμαρτάνω] egyik feltételezett derivátuma”.⁴⁷ A ἀμαρτάνω ige eredetéről pedig ezt írja: „Talán az (1) [ti. az A] (mint fosztóképző) és a (3313) [ti. a μέρος] szótöbblől származik.”⁴⁸

Eszerint ez a tudományosnak általánosan elfogadott levezetés egy feltételezésen és egy bizonytalanságon alapszik.

Még ha fenti érvek súlya alatt meghajolva el is vetnénk az etimológiai összefüggést a ἀμαρτία és a μαρτυρέω szavak között, és a szövegromlás lehetősége is kizárt lenne, akkor is meg kellene állapítanunk, hogy a szentíró a *-mart-* alaki egyezésével egy szójáték jellegű, asszociatív *utalást tesz az 5Móz 17,7-re*. Ezt mint jánosí jellegzetességet mindenképpen felmutatja az ἀναμάρτητος szó. Ezt azonban csak mint minimumot állapítjuk meg, és ezentúl érdemes lenne a többi lehetséges utat is végigjárni.

Az etimológiai kérdés nem perdöntő az eredeti történet vizsgálatánál, hiszen történetünk zsidó szereplői nem görögül beszéltek egymással a jeruzsálemi templomban, mégis, ha találnánk egy ilyen láncszemet, az még inkább megerősítené e két ige kapcsolatát. E ponton vagy azt kell feltételeznünk, hogy e két szó valóban összefügg etimológiailag (ne feledjük: János igaz tanúként írta evangéliumát), vagy ha nem, akkor azt, hogy Jézus nem a *bűntelen* = ἀναμάρτητος, hanem a *tanú* = μάρτυ(ρο)ς ószövetségi megfelelőjét használhatta; ellenkező esetben ellenségei nem fogadták volna el szó nélkül az idézés módját.

Jóllehet a görög szavak etimológiáját nem kell perdöntőnek tekintenünk az eredeti történet kapcsán, mégsem fölösleges az etimológiai vizsgálódás, hiszen

⁴⁷ Ld. Anamartetos. In: *Bible Study Tools. The KJV New Testament Greek Lexicon*. <https://www.biblestudytools.com/lexicons/greek/kjv/anamartetos.html> (2018. júl. 22.).

⁴⁸ Ld. Hamartano. In: uo. <https://www.biblestudytools.com/lexicons/greek/kjv/hamartano.html> (2018. júl. 22.).

egy új szempont – a bűn mint *hamis tanúzás*, ill. a *bizonyosság hiánya* – nemcsak a vizsgált igeszakaszt világíthatná meg jobban, hanem ezentúl az egész bűn-szemléletünkre hatással lenne.

2. *Ἀναμάρτητος* jelentése

Az ἀναμάρτητος jentése: *bűntelen, vétek nélküli, nem céltévesztett*. A 8,7-ben magyar bibliafordításaink szintén a *bűntelen* szóval fordítják a leggyakrabban – a Magyar Bibliatanács, Kecskeméthy, a Szent István Társulat, az Egyszerű Fordítás, illetve a Budai és a Masznyik szerinti Újszövetség –, vagy pedig körülírással adják vissza: *aki bűn nélkül van/vagyon/való* – Káldi Neovulgáta, Káldi, Békés-Dalos, Raffay, P. Soós István –; *aki nem bűnös* – Károli Gáspár és Ravasz László. Csak ketten térnek el ettől, Vida Sándor és Csia Lajos: *aki nem vétkezett*.⁴⁹

A *bűn* és *bűntelenség* szópár elvont értelme miatt nem tűnik túl szerencsés fordításnak. A *vétek, vétkezés, elvétel* fogalma sokkal konkrétabb, és közelebb is áll az említett *céltévesztett* jelentéséhez. Ugyanakkor még jobb lenne egy olyan megfogalmazás, amely a történet háttérét, a házasságtörés vádját is feltárja, és visszautal a Jézus által idézett, 5Móz 17-beni tanúskodásra is.⁵⁰ Vida Sándor és Csia Lajos *aki nem vétkezett* fordítása visszautal ugyan a vádban megnevezett eseményre, a házasságtörésre, ám tanúskodásra történő utalás ebben sem érzékelhető. Hogy kiküszöböljük a múlthoz való kötöttséget, meg kellene fontolni egy olyan fordítást, amely „időtlen”, tehát egyszerre utal a múlt vétkéből való kimaradásra (aki nem paráználkodott), de ugyanakkor a jelenre is utal (aki nem hamis tanú), és ezért méltán vállalhat részt az igaz ítélethozatalban, vagyis az isteni igazságszolgáltatásban (aki nem céltévesztő, vagyis a kővel célba fog találni, és az nem hull vissza rá sem bűnrészesség, sem hamis tanúzás miatt).

Ilyen lehetséges fordítás volna ez: *Aki közületek nem vétő* (tudniillik aki nem vétkezett az asszonnyal együtt, illetve aki nem véti el sem a tanúvallomását, sem a kőhajítást), *az vesse rá az első követ*. Ennek a megoldásnak a következő előnyei vannak:

- a *vétek* konkrét jelentését hordozza az elvont *bűmmel* szemben;
- melléknévként visszaadja az eredeti melléknévi formát;
- a *vétő* melléknévi igenév folyamatosságot fejez ki, és egyszerre képes utalni a múltbeli, a jelen idejű és jövődöbeli eseményekre;

⁴⁹ Ld. *Total Biblia. Bibliafordítások online lexikonja*. <http://biblia.jezusert.com/index.php> (2018. júl. 22.).

⁵⁰ Ameddig nem tisztázódik egyértelműen, hogy milyen bűnessel állunk szemben, addig mindkét lehetőséget nyitva kell hagyni. Ha bebizonyosodik, hogy csak az egyik bűnben érintettek, akkor a fordításnak elég arra az egyre utalnia. Például, ha a hamis tanúzás esetével állunk szemben anélkül, hogy lett volna bármiféle paráznaság, akkor ez a megfelelő: *Aki közületek nem véti el* [tudniillik előbb a tanúskodást, illetve utána a dobást], *az vesse rá az első követ*. Ha viszont kizárólag a paráznaság esete forogna fenn, akkor jó lenne a Vida és Csia által javasolt megoldás: *aki nem vétkezett*.

d) jelentéstanilag magában foglalja mind a három vonatkozást: a paráznaságot, a tanúskodást és az ítéletet.⁵¹

3. Az ἀναμάρτητος Balázs Károly Újszövetségi szótárától szerint

Balázs Károly Újszövetségi szótárától szerint az ἀναμάρτητος (ἀν-α-μάρτητος) az 1: ἀν- fosztóképző, valamint a 264: ἀμαρτία összetétele, utóbbi pedig szintén tartalmazza a ()α- fosztóképzőt és a 3140: μαρτυρέω igét. A kétszeres fosztóképzőt⁵³ kétszeres tagadásként értelmezve eljutunk a tanú, bizonyosság kifejezésig: bizonytalanságmentes, vagyis a bizonyosság, a bizonyos, biztos, megbízható, az igaz tanú.⁵⁴

A μαρτυρέω ige a következő jelentéskörrel bír: tanúskodik, tanúsít; bizonyítékul szolgál; egyetért valamivel; bizonyít; tanúságot/hitet/vallást tesz valakiről/valamiről; (jó) bizonyosságot nyer, elismerést/dicséretet kap; esküszik, esküvel erősít.⁵⁵ A μάρτυς,⁵⁶ μάρτυρος

⁵¹ Éppen erre a vet-vét szópárra hasonlít egy másik érdekes fordítás, amely legfennebb csak az „apokrifokba” kerülhet be. Valószínűleg a „technika ördögének” a humora, hogy a magyar bibliafordítások zömét felsorakoztató honlapon – ezt itt most nem fogom megnevezni – sorozatban láthattuk a következőket: *Aki közületek nem vétkezett, az vesse rá az első követ.* Nem tudom, hogy ez melyik fordítónak fordult meg a fejében, vagy ha meg is fordult, le merte-e írni ilyen formán. Viszont ez a poénos megfogalmazás rávilágít a kérdés összetettségére, illetve a konkrét bűnben való érintettségre. Ez a fordítás azonban csak a paráznaság bűnére irányítja a figyelmet, és mellőzi a hamis tanúskodás kérdéskörét.

⁵² Balázs Károly: *Az első magyar újszövetségi szótárát Károli Gáspár –1980-ban revideált – fordításához.* Historia diaspora II. Logos Kiadó, Budapest 1998.

⁵³ A kétszeres fosztóképző olyan, mintha a tagadás tagadása lenne, tehát egymást „kifosztják”, semlegesítik. Matematikai párhuzammal élve: negatív szám szorzata negatív számmal – pozitív szám. Eszerint tehát lefejtve a kétszeres tagadást, a kétszeres fosztóképzőt (αν+α) eljutunk az állításig, a pozitív dologig: a bizonyosság, a tanú. Tehát az 5Móz 17,7 összefüggésében Jézus ezt kéri számon: *A (biztos) tanú vesse rá az első követ. Van-e valaki ilyen közületek?*

⁵⁴ Balázs Károly Újszövetségi szótárán kívül máshol is olvastam erről az összefüggésről, de e források dokumentálása sajnos nem sikerült. Ezt pedig fontos lenne tisztázni. Meg kell jegyeznünk, hogy a legtöbb szótár nem ismer ilyen kapcsolatot a két szó között, hanem a ἀμαρτία-t a μέρος-ból vezeti le: *céltévesztés, vétek, bűn.* Nem tudom, hogy ez mennyiben áll összefüggésben az- zal, hogy néhány szótár csak a μάρτυρος alakot hozza, a μάρτυς-t pedig elfelejti. Balázs Károly Újszövetségi szótárától szerint kapcsolat feltételez a –MART– (3140) és az –A MART– gyök, illetve tő között (ld. a 837. oldalt):

–MART– (3140)	JEL-van	–A MART–	JELTELEN
μαρτυρέω	JEL(ül)-van, tanúskodik	ἀμαρτ[ά]νω	JELTELEN [FEL]-van
μαρτυρία	JELT (hordozás), tanúságtétel – fn	ἀμαρτημα	JEL-nélküliség-eredménye, céltévesztés
μαρτύριον	JELT (hordozás), tanúság – fn	ἀμαρτία	JEL-nélküliség, elhibázás, vétek
μαρτύς	JELT (hordozó), tanú – fn	ἀμαρτωλός	JEL(célt)-tévesztő (vki)
ἀμαρτύρος stb.	JELTELEN (tanúbizonyosság-nélkül)	ἀναμάρτητος	nem-JELNÉLKÜLI, nem-bűnös

⁵⁵ Varga Zsigmond J.: *Újszövetségi görög–magyar szótár.* Kálvin Kiadó, Budapest 1996, 600.

⁵⁶ A Henry George Liddell és Robert Scott *A Greek–English Lexicon*ja más szóalakokat is ismert: μάρτυς, μαίτυς, μαίτυρ, μάρτυρ; és megemlíti még a μάρτυν alakot is. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0057:entry=MA%2FRTUS>. (2018. júl. 23.) Ha

„tanú, bizonyság, tanúbizonyosság; (késői ker.) vértanú, mártír.”⁵⁷ A Jel 1,5 és 3,14 Jézusra használja ezt a szót.

Habár a tudományos körökben leginkább elfogadott szótárak nem ismerik (el) a 264: ἁμαρτία és a 3140: μαρτυρέω közötti kapcsolatot, Jézus utalása legalábbis felveti ennek lehetőségét. Így a Jn 8,7-ben olvasható ἀναμάρτητος és az 5Móz 17,17-beni μάρτυς jelentésében akár azonos is lehet.

Az etimológiai kötődéstől függetlenül valószínűsíthető, hogy Jézus a zsidó ellenségeivel folytatott párbeszédben a görög μάρτυς μάρτυρος szó megfelelőjét használhatta (az Ószövetségben: מַשִּׁיבִּי - éd), mely *tanút* jelent (ld. 5Móz 17,7). Ha nem így tette volna, akkor ellenségei aligha fogadták volna el azt, ahogyan a közös alapra, a Törvényre hivatkozott.

Bár az ἀναμάρτητος alak csupán csak itt fordul elő az Újszövetségben, az egyseri fosztóképzős változatával az ApCsel 14,17-ben találkozunk: *nem hagyta magát tanúbizonyosság nélkül*. A 267: ἀμαρτυρος az 1 (fosztóképző) + a 3140: μαρτυρέω melléknévi alakja: *tanúbizonyosság nélkül*.⁵⁸

4. ἁμαρτία és a μέρος

A *Strong's Concordance*⁵⁹ szerint a 266: ἁμαρτία a 3313: μέρος-ból ered, amelynek jelentése: *rész*. A kezdőhangot Balázs Károlyhoz hasonlóan az 1 *a-* (illetve magánhangzók előtt *an-*) fosztóképzővel azonosítja. Eszerint tehát a *bűn, vétek valaminek a hiányaként* értelmezhető. Richard C. Trench a *Synonyms of the New Testament*-ben a következő rokon értelmű szavakat sorolja fel:

„λῆι ἁμαρτία, ἀμαρτημα, παρακοή, ἀνομία, παρανομία, παράβασις, παράπτωμα, ἀγνόημα, ἥττημα.”⁶⁰

Az ἀνομία (*törvénytelenség*) és az ἀγνόημα (*tudatlanságból eredő bűn, vétek*) kezdő alfája fosztóképző, akárcsak az ἀδικία (*jogtalanság, igazságtalanság*) esetében. János irataiban gyakran találkozunk azzal az értelmezéssel, hogy a bűn a *kifosztottság állapota, valaminek a hiánya*, például a Jézusba vetett *hit* (Jn 16,9), a *törvényesség, az igazság/jogosság hiánya* (πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστίν – *Minden igazságtalanság bűn* (1Jn 5,17 – Károli); ἡ ἁμαρτία ἐστίν ἡ ἀνομία. – *a bűn törvényesség* (1Jn 3,4). Tehát Strong és Balázs Károly nyomán a ἁμαρτία *lehet a rész(esedés) vagy éppenséggel a bizony(os)ság, tanú(bizony)ság hiánya*.⁶¹

a μάρτυς és μαρτυρος alakok mellett tudomásunk van más szóalakokról is, akkor elképzelhető, hogy kapcsolatot találunk a μάρτυς és az ἀναμάρτητος között is.

⁵⁷ Varga Zsigmond J.: *i. m.* 601.

⁵⁸ Balázs Károly: *i. m.* 31.

⁵⁹ Ld. 266. Hamartia. In: BibleHub. <http://biblehub.com/greek/266.htm> (2018. július 23).

⁶⁰ Trench, Richard C.: *Synonyms of the New Testament*. In: *Blue Letter Bible*. <https://www.blueletterbible.org/lang/trench/section.cfm?sectionID=66>. (2018. júl. 23.) (A *dölt* kiemelés tőlem, E. J. B. A vastagított szavaknál az α- fosztóképző, akár ékezetes, akár anélküli (Balázs és Strong); a többi szónál pedig a παρα- (mellett, mellé) prepozíciót ismerhetjük fel.

⁶¹ A ἁμαρτία az α- fosztóképző és a μέρος – *rész, részesedés* derivátuma. Tulajdonképpen *nem-rész(esedés)*, azaz *nem részesedés valamiből; vesztetés (elvesztés), a cél el nem érése miatt; bűn/vétek*; a bűn/

5. Alternatív fordítási lehetőség a -μαρτητός – μάρτυ(ρο)ς rokonsága alapján

Amennyiben Balázs Károllyal együtt elfogadjuk -μαρτητός – μάρτυ(ρο)ς közötti rokonságot, alternatív fordításra nyílik lehetőség.

Az ἀνα- jelentése *fel, újra-, újonnan*; az ἀναμάρτητος jelentése pedig *fel(felé) vagy fentről tanúskodó; újra tanúskodó*.

- *Felfelé tanúskodó* (vö. Jn 8,26; 8,38 8,55; Jel 1,5; 3,14.): aki Istenről tanúskodik (az emberek előtt) vagy aki Isten színe előtt tanúskodik (az emberekről).
- *Felülről tanúskodó* (vö. Jn 8,16, 8,26.): – Istentől küldött tanú.
- *Aki felülről tanúsított* (vö. Jn 8,18.): Isten a tanúja, aki mellett Isten tanúskodik.
- *Újra/újonnan tanúskodó*: aki jogi felelőssége tudatában vállalja újfent a személyes tanúskodást (vállalva, hogy a hamis tanúra visszahull a kő).

6. Az ógörög ἀμαρτή és a μέρος

Az ógörög ἀμαρτή valószínűleg ugyanaz, mint az Újszövetségben előforduló ἄμα. Jelentése: *együtt, egyszerre*.⁶² Ezt egybevetve a μέρος-szal az ἀναμάρτητος melléknévet akár így is lehetne fordítani: *az, akinek nem volt része az együttletben, azaz aki nem volt együtt az asszonnyal*.⁶³ Ez esetben a vádban szereplő tényeset fennállhatott ugyan valamilyen formában, csakhogy a καταλαμβάνω ige fordításától függően lehetséges, hogy ők maguk (vagy közülük valaki) *vették rá* az asszonyt a szexuális együttletre, vagy, ne adj' Isten, *erőszakot követtek el* rajta. Ugyanis a 8,3 fordítható akár így is: *Ekkor odavezettek az írástudók és a farizeusok egy asszonyt, akít rávettek vagy (erőszakkal) elragadtak házasságtörésre*.⁶⁴ Tehát ebben az esetben is vádlottak lesznek a vádlókból.

7. ἀναμάρτυρος vagy ἀναμάρτυς → ἀναμάρτητος?

Szükség esetén meg kell vizsgálni egy esetleges szövegromlás lehetőségét: ἀναμάρτυρος vagy ἀναμάρτυς → ἀναμάρτητος.⁶⁵

vétek jele/védjegye/márkája, amely kihangsúlyozza annak önhatalmú, önjelétől előállt természetét, vagyis „nem Istentől származik, és nem ő hatalmazta fel (azaz *nem bütből*, az ő bensőleg munkált meggyőzéséből; vö. Róm 14,23). 266. *Hamartia*. In: *BibleHub*. <http://biblehub.com/greek/266.htm> (2018. júl. 22.).

⁶² Soltész Ferenc – Szinyei Endre (szerk.): *Görög–magyar szótár*. Második, újonnan átdolgozott és bővített kiadás. Sárospatak 1875, 32.

⁶³ Bolyki János is felveti annak lehetőségét, hogy a tanúk tulajdonképpen résztvevőként, testetársakként lehettek jelen az ügyben; ld. az 5. lábjegyzetet.

⁶⁴ *De ha a mezőn találkozik egy férfi egy jegyben járó lánnyal, és megragadja a férfit, és vele hál, akkor csak a férfinak kell meghalnia, aki vele hál. A lányt azonban ne bántsátok, mert a lánynak nincs balátos vétké. Olyan dolog ez, mint amikor valaki rátámad embertársára, és meggyilkolja azt. Hiszen a mezőn találkozott vele; ha kiáltott is a jegyben járó lány, nem volt, aki megszabadítsa.* (5Móz 22,25–27)

⁶⁵ Csupán érdekességként: kisbetűs kézi írással az ἀναμάρτητος szóban az -ητος végződés nagyon hasonló az -υπος leírásához, ugyanis az η első fele mint az υ, a második fele pedig mint a ρ mélyebbre nyúló szára.

III. Összefoglalás

1. A perikópa alapos vizsgálata rendkívül fontos, mivel a legtöbb magyarázat eltér attól, mint ahogy akkor és ott történhettek az események. A téves magyarázat(ok)ból pedig téves következtetések születtek. A korábbi értelmezések gyakorlatilag figyelmen kívül hagyták, azonban Jézus szavai nyomán teljesen világos, hogy *a Jn 8,7 és az 5Móz 17,7 között konkrét összefüggés van* abban az esetben is, ha elfogadjuk a közvetlen etimológiai kapcsolatot a *ἀμαρτία* és a *μαρτυρέω* között, de akkor is, ha csak közvetett, játékos-asszociatív utalásként tekintünk rá. E nyilvánvaló utalásnak a mi figyelmünket is rá kell irányítania erre az összefüggésre, amit meg kell értenünk, és alkalmaznunk kell mind a biblikus Jézus-kép kapcsán,⁶⁶ mind az etikai következményeket illetően. Amennyiben pedig az igeversék összefüggése alapján kimutatható az etimológiai kötődés is a *ἀμαρτία* és a *μαρτυρέω* között, akkor annak hatása kell legyen nemcsak e perikópa magyarázatára, hanem az egész bűnértelmezésünkre is.

2. A korábbi értelmezések átvették a vádlók által eleinte még hangoztatott házasságtörés vádját, ám Jézus szavai nyomán (5Móz 17,17) és a 8,6a kapcsán⁶⁷ komolyan felvetődik *a hamis tanúskodás problematikája*,⁶⁸ amely hangsúlyos témája mind a perikópánknak, mind a szöveggörnyezetnek, valamint János evangéliumának, illetve a jánosi iratoknak. Akár a hamis tanúzás bűnében voltak érintettek, akár a házasságtörésben, a vádlók elnémulása érthető, hiszen a törvény mindkét esetben az ő halálos ítéletüket írja elő, az asszonyt pedig akár rehabilitálhatja is, például hamis tanúzás vagy erőszak esetén.

3. Az *ἀναμάρτητος* kifejezést egészen konkrétan kell értenünk, és nem általánosítva. A Jn 8,7 és az 1Móz 17,7 közötti összefüggés fényében tisztázni kell *a tanúskodás és a bűn* (*μαρτυρέω* és *ἀμαρτία*) közötti kapcsolatot. Ha az *ἀναμάρτητος* valóban a tanúskodás körüli problémákra utal, ahogyan ezt az igei összefüggés sejteti, úgy kérdés, hogy teljes egészében kitalált történettel mentek-e Jézust megkísérteni, vagy csak részben torzították el a történetet a maguk szájíze és érdeke szerint, például elhallgattak vagy másképpen táltak egy tényt. Ha semmilyen összefüggés nincs e két szó között, akkor meg kell vizsgálni akár a szövegromlás lehetőségét: *ἀναμάρτυ(ρο)ος* → *ἀναμάρτητος*, akár a vádlóknak a házasságtörésben való érintettségét (ezen belül pedig azt, hogy az asszony tettetárs lehetett-e vagy áldozat).

4. Szükséges a perikópa megértése és újraértékelése a fent említett szempontok alapján (Jézus és a törvény viszonya, a bűn konkrétan értendő, a többértelmű szavak pedig sokrétűvé, „több dimenzióssá” teszik a történetet). Ez bővítheti a történet értelmezési keretét is, és közelebb is vihet az eredeti történet

⁶⁶ Az a kép, amely szerint „Jézus szembeszegült a Törvénnyel”, idegen János evangéliumától, inkább e perikópa félreértéséből vagy félremagyarázásából fakadhatott; ld. a 6. lábjegyzetet.

⁶⁷ *Ezt azért mondták, hogy próbára tegyék, és legyen mivel vádolniuk őt.* (Jn 8,6a)

⁶⁸ Ld. még *A perikópa „problémás” volta* című alpont második bekezdését: Didümosz a Vak is utal a rágalmazás bűnére.

megértéséhez, s általa akár olyan következtetésekre is juthatunk, amelyek megfelelően helyezik el e perikópát János evangéliumában és a jánosi életművön belül is.⁶⁹

5. Az ἀναμάρτητος mint *tanú* (aki nincs híján a bizonyosságnak, vagyis szemtanú) összefüggés *releváns választ* adhat az „akkor és ott” kérdéseire, és *dramaturgiailag értelmezhető megoldást kínál*: Jézus olyan választ ad ellenfeleinek a törvény felidézése által, amit neki is el kell fogadniuk, ugyanakkor személyesen is megérinti őket, hiszen érintettek a bűnben.

Felhasznált irodalom

266. Hamartía. In: *BibleHub*. <http://biblehub.com/greek/266.htm> (2018. július 23).
- Adorjáni Zoltán: Kik is voltak a farizeusok? (1–2) In: *Keresztény Szó*, X. 1999/1), 20–23 és (1999/2), 4–6.
- Anamartetos. In: *Bible Study Tools. The KJV New Testament Greek Lexicon*. <https://www.biblestudytools.com/lexicons/greek/kjv/anamartetos.html> (2018. júl. 22.).
- Balázs Károly: *Az első magyar újszövetségi szótár Károli Gáspár –1980-ban revideált –fordításához*; Historia diaspóra II. Logos Kiadó, Budapest 1998.
- Bolyki János: „*Igaz tanúvallomás*”. Kommentár János evangéliumához. Osiris Kiadó, Budapest 2011.
- Flanagan, Neal M.: *Az evangélium János szerint és János levelei*. Fordította Zsélyi Ferenc. Szegedi Kommentár, Újszövetség Korda – Bencés K., Kecskemét–Pannonhalma 1992. <http://mek.niif.hu/00100/00188/html/4janos.htm> (2018. júl. 22.).
- Flavius, Josephus: *A zsidók története*. (XI–XXII. könyv) Fordította Révay József. Válogatta és az utószót írta Hahn István. Európa Könyvkiadó, Budapest 1980.
- George, Henry Liddell – Scott, Robert: *A Greek–English Lexicon*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0057:entry=MA%2FRTUS>. (2018. júl. 23.)
- Hamartano. In: *Bible Study Tools. The KJV New Testament Greek Lexicon*. <https://www.biblestudytools.com/lexicons/greek/kjv/hamartano.html> (2018. júl. 22.).
- Hand, Karl: A Very Punny Gospel: John’s Double Meanings. In: *Discipleship for Critical Thinkers*, 2014. febr. 27. <http://critical-discipleship.blogspot.com/2014/02/a-very-punny-gospel-johns-double.html> (2018. júl. 22.).
- Szász Barna: Írástudó címszó. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztény Bibliai Lexikon*. I. kötet. Kálvin Kiadó, Budapest 1993, 600–661.
- Írástudó címszó. In: *Magyar katolikus lexikon*. <http://lexikon.katolikus.hu/I/%C3%ADr%C3%A1stud%C3%B3.html> (2018. júl. 22.)
- Kálvin János: *János apostol evangéliuma magyarázata*. Református Egyházi Könyvtár – Új folyam 4/1. Fordította Vekerdi József. Szerzőszerkesztő Bogárdi Szabó István. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2011.

⁶⁹ Varga Zsigmond idézi a II. századi Polycrates püspök adatát, amely a szentíró személyét érinti: „János, aki az Úr kebelén pihent, főpap, *bizonyágtévő* és tanító volt.” Varga Zsigmond: *Újszövetségi bevezetés*. Lux, Budapest 2000, 175. Itt *Eusebius hist. eccl.* III. 31,2-re hivatkozik. „Az evangélium belső bizonyágtétele arról beszél, hogy írója szemtanú. Az 1,14-re nézve vannak a magyarázatnak más lehetőségei is, de döntő a 19,35 (aki látta, bizonyágot tett).” Uo.: 178. (A *dólt* kiemelések tőlem, E. J. B.)

- Kiss Sándor: *Újszövetségi görög–magyar szómagyarázat*. Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1983.
- Lenkeyné Semsey Klára: János evangéliumának magyarázata. In: *A Szentírás magyarázata. III. kötet. Az Újszövetség könyveinek magyarázata. Mértékek, táblázatok, térképek*. Jubileumi kommentár. Atdolgozott kiadás (1995). Református Zsinati Iroda Sajtóosztályának Kálvin János Kiadója, Budapest 1972, 101–171.
- Pecsuk Ottó (szerk.): *Bibliaismereti kézikönyv*. Kálvin János Kiadó, Budapest 2004.
- Ravasz László: *Az Újszövetség magyarázata. I. Máté, Márk és Lukács evangéliumának együttes magyarázata. János evangéliuma. Apostolok cselekedetei*. Református Egyház Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest 1991, 274.
- Schwank, Benedikt: *János*. Fordította: Turay Alfréd. Agapé, Szeged 2001.
- Soltész Ferenc – Szinyei Endre (szerk.): *Görög–magyar szótár*. Második, újonnan átdolgozott és bővített kiadás. Sárospatak 1875.
- Total Biblia. Bibliáfordítások online lexikonja*. <http://biblia.jezusert.com/index.php> (2018. júl. 22.).
- Trench, Richard C.: Synonyms of the New Testament. In: *Blue Letter Bible*. <https://www.blueletterbible.org/lang/trench/section.cfm?sectionID=66> (2018. júl. 22.).
- Varga Zsigmond J.: *Újszövetségi bevezetés*. Lux, Budapest 2000.
- Varga Zsigmond J.: *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Kálvin Kiadó, Budapest 1996.

* * *

Jesus refers to the Law when the Scribes and Pharisees accuse a woman of adultery: “the hands of the witnesses shall be the first raised against the person to execute the death penalty” (Deut 17,7). According to Károly Balázs, the word ἀναμάρτητος ‘without sin’ used in the Gospel is etymologically related to μάρτυρος ‘witness’. If he is right, this might shed a new light on our interpretation of this pericope, as well as our view of sin in general. On the other hand, if there is no such relationship, the reference to the law raises the possibility of false witnessing. None of the accusers dared to raise his hand against the accused woman.

Keywords: law, false witness, accusation, righteous judgment